

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานของ อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

3.1 ประวัติและความเป็นมา

อำเภอห้างฉัตร มีประวัติและความเป็นมาโดยหลักฐานอ้างอิง จากหนังสือตำนานเรื่อง "พระนางจามเทวีสร้างพระธาตุลำปางหลวง" และหนังสือประวัติศาสตร์อื่น ๆ ที่ได้กล่าวถึงอำเภอห้างฉัตรว่า เมื่อครั้งพระนางจามเทวีผู้ครองนครหริภุญไชย (จังหวัดลำพูนในปัจจุบัน) ได้เสด็จมาสร้างพระธาตุลำปางหลวงเป็นปูชนียวัตถุ ในอำเภอเกาะคา (วัดพระธาตุลำปางหลวงในปัจจุบัน) และเมื่อเสด็จถึงห้วยแม่ตาลซึ่งไหลตัดผ่านถนนสายนี้ ขณะข้ามลำห้วยนี้แล้ว ได้สั่งให้ข้าราชการบริวารหยุดพักขบวนเสด็จ ณ ท่งแห่งหนึ่ง ซึ่งห่างจากพระธาตุลำปางหลวง ประมาณ 8 กิโลเมตร เพื่อจัดแจงตกแต่งประดับประดาฉัตร ซึ่งคำพื้นเมืองเหนือเรียกว่า "ห้างฉัตร" เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงเคลื่อนขบวนไปยังพระธาตุลำปางหลวง และนำฉัตรไปบูชาพระบรมธาตุ และเป็นที่สันนิษฐานว่า ณ ที่พระนางจามเทวีหยุดพักขบวนเสด็จนั้น ต่อมาเป็นที่เจริญ เพราะเป็นทางผ่านไปมา มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้า มีราษฎรมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่หนาแน่นขึ้นเป็นลำดับ จนกระทั่งได้ตั้งเป็นที่ว่าการอำเภอ เมื่อราว ร.ศ.121 ตรงกับ พ.ศ. 2446 และเมื่อตั้งอำเภอครั้งแรก ป้ายที่ทำการถูกเขียนว่า "ที่ทำการอำเภอห้างฉัตร" ต่อมาได้เปลี่ยนเป็น "ที่ว่าการอำเภอห้างฉัตร" โดยมีหลวงเจริญเขตเขลางค์นคร (สอน) เป็นนายอำเภอคนแรก และในปี พ.ศ. 2540 ได้ย้ายไปสร้างที่ว่าการอำเภอหลังใหม่ขึ้นบริเวณริมถนนสายลำปาง-เชียงใหม่ ซึ่งอยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอหลังเก่าไปประมาณ 3 กิโลเมตร และได้ย้ายส่วนราชการเข้าปฏิบัติงาน เมื่อวันที่ 19 มกราคม 2541 โดยมี นายบุญส่ง เตชะมณีสถิตย์ เป็นนายอำเภอในขณะนั้น

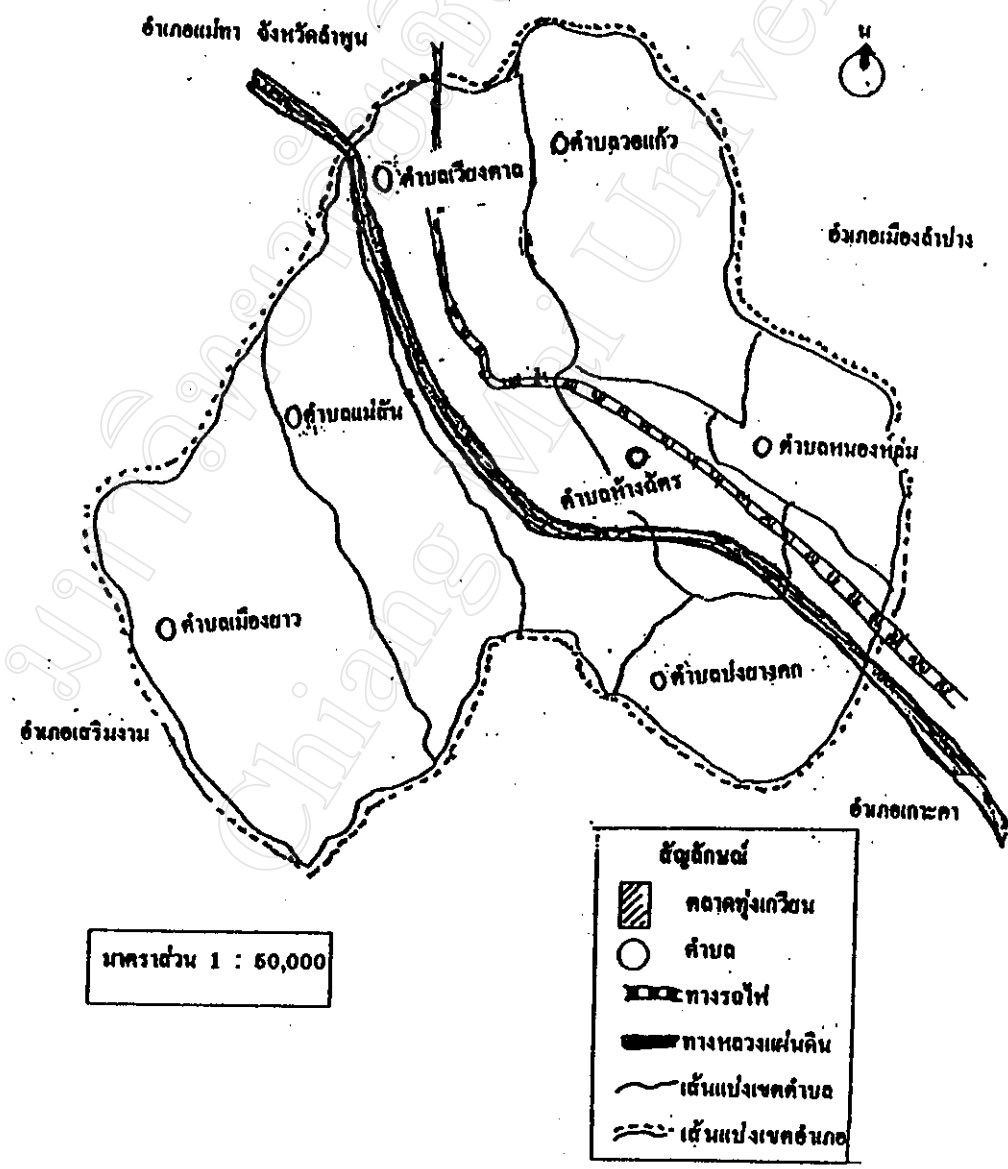
3.2 สถานที่ตั้งและองค์ประกอบทางกายภาพ

ที่ตั้ง ตั้งอยู่เขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ถนนลำปาง-เชียงใหม่ หมู่ที่ 10 ตำบลเวียงตาล อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ลักษณะที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของจังหวัดลำปาง ห่างจากตัวจังหวัดระยะทาง 16 กิโลเมตร ห่างจากกรุงเทพมหานคร ระยะทางประมาณ 621 กิโลเมตร มีพื้นที่รวมทั้งสิ้น 684.757 ตารางกิโลเมตร (42,978.125 ไร่) และเป็นทางผ่านไปยังจังหวัดลำพูน และเชียงใหม่ ได้ โดยมีทิวเขาขุนตาล เป็นเส้นกั้นอาณาเขต

อาณาเขต

ทิศเหนือ	๑๓	อำเภอแม่ทา	จังหวัดลำพูน
ทิศใต้	๑๓	อำเภอเกาะคา	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันออก	๑๓	อำเภอเมือง	จังหวัดลำปาง
ทิศตะวันตก	๑๓	อำเภอเสริมงาม	จังหวัดลำปาง

แผนที่อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

ลักษณะภูมิประเทศ

สภาพพื้นที่เป็นที่ราบเชิงเขา มีความลาดเอียง จากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ พื้นที่ประมาณครึ่งหนึ่งมีสภาพเป็นภูเขา โดยเฉพาะทางทิศเหนือ และทิศตะวันตก เป็นแหล่งที่เกิดของลำห้วยต่าง ๆ มากมาย สำหรับทางทิศใต้ มีสภาพเป็นลูกคลื่น และเป็นเขาเตี้ย ๆ สลับที่ราบตามหุบเขาและลำน้ำ เหมาะแก่การทำการเกษตร เช่น การทำนา ทำไร่ และสวนผลไม้ ส่วนทางด้านทิศตะวันออกเป็นที่ราบและหนองน้ำ กระจายทั่วไป เหมาะแก่การทำนา และเป็นบริเวณที่ประชากรอาศัยอยู่หนาแน่นที่สุด

เส้นทางคมนาคมที่สำคัญ มี 4 เส้นทาง คือ ถนนสายหลัก ลำปาง-เชียงใหม่ (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11) ถนนสายห้างฉัตร-ลำปาง (ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1039) ถนนสายแยกจากถนนลำปาง-เชียงใหม่ ถึง อ.เสริมงาม ผ่าน ต.แม่สั่น ต.เมืองยา และถนนสายห้างฉัตร-เกาะคา นอกจากนั้น เป็นถนนเชื่อมหมู่บ้าน ตำบล โดยถนนจากอำเภอห้างฉัตรหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เป็นถนนลาดยาง

ลักษณะภูมิอากาศ

ฤดูร้อน เริ่มกลางเดือนมีนาคม-พฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ย 39° C

ฤดูฝน เริ่มเดือนมิถุนายน-ตุลาคม ฝนตกชุกพอสมควร ปริมาณน้ำฝนเฉลี่ยปานกลาง

ฤดูหนาว เริ่มเดือนพฤศจิกายน-กลางเดือนมีนาคม อากาศค่อนข้างหนาวจัด

3.3 องค์ประกอบด้านสังคม วัฒนธรรม การศึกษาและการเมือง การปกครอง

การปกครองของอำเภอห้างฉัตร แบ่งออกเป็น 7 ตำบล 66 หมู่บ้าน ประชากรทั้งหมด จำนวน 53,973 คน เป็นชาย 27,158 คน หญิง 26,815 คน จำนวนครัวเรือน 15,830 ครัวเรือน (สถิติจำนวนประชากร ที่ทำการปกครองอำเภอห้างฉัตร, 2541) รายละเอียดดังนี้

จำนวนประชากร จำแนกเป็นรายตำบล

ลำดับที่	ชื่อตำบล	จำนวนหมู่บ้าน (หมู่บ้าน)	จำนวนประชากร (คน)
1	ห้างฉัตร	9	11,195
2	ปงยางคก	13	10,838
3	เมืองยาว	12	8,569
4	เวียงตาล	10	8,587
5	หนองหล่ม	9	5,379
6	แม่สั่น	7	4,770
7	วอแก้ว	6	4,635
	รวม	66 หมู่บ้าน	53,973 คน

จากข้อความดังกล่าว จะเห็นได้ว่า จำนวนประชากรที่อาศัย ส่วนใหญ่จะอยู่หนาแน่นบริเวณทิศใต้ของอำเภอ ซึ่งเป็นบริเวณที่เป็นที่ราบเชิงเขา และลำน้ำ ซึ่งเหมาะแก่การเกษตรกรรม ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ประชากรส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่บริเวณที่ราบเชิงเขา และลุ่มน้ำ โดยส่วนใหญ่จะตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กันเป็นกลุ่มสองฟากถนน ไม่มีรั้วบ้านที่ชัดเจน แต่มีทางเดินระหว่างบ้านติดต่อกันแทบทุกบ้าน ผังของหมู่บ้านจึงไม่ค่อยเป็นระเบียบนัก ยกเว้นบริเวณรอบนอกหมู่บ้าน ที่บางครัวเรือนออกไปตั้งบ้านเรือนใหม่ จะมีบริเวณบ้านกว้าง มีรั้วชัดเจน ส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์กันแบบเครือญาติ ทั้งทางตรง เช่น เป็น พ่อ แม่ พี่ น้อง ลุง ป้า น้า อา เป็นต้น หรือทางอ้อม เช่น การสมรสเข้ามาเป็น เขย สะใภ้ เป็นต้น ซึ่งเป็นไปตามประเพณีพื้นเมืองของคนชนบทภาคเหนือ โดยเฉพาะภาคเหนือตอนบน ไม่นิยมให้ลูกหลานออกไปอยู่ต่างบ้านที่ไกล ๆ จะพยายามให้ลูกหลานของตนแต่งงานกับคนในหมู่บ้านเดียวกัน หรือไม่ก็เป็นคนในหมู่บ้านใกล้เคียง ลักษณะบ้านเรือนส่วนใหญ่มีสภาพคงทนถาวร หลังคาส่วนใหญ่มุงด้วยกระเบื้อง บ้านจะเป็นบ้านได้ดูสูง สำหรับนั่งเล่นและทำงาน ในแต่ละหมู่บ้านจะมีร้านค้าเล็ก ๆ จำหน่ายของใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวันในแต่ละหมู่บ้านจะมีร้านค้าเล็ก ๆ จำหน่ายของใช้ที่จำเป็นในการดำรงชีวิตประจำวัน เช่น สบู่ ยาสีฟัน ผงซักฟอก พริก น้ำปลา อาหารแห้ง เป็นต้น

การปกครองท้องถิ่น ประกอบด้วย 1 สุขาภิบาล และ 7 อบต. คือ

-สุขาภิบาลห้างฉัตร ตั้งอยู่ในเขตบ้านหมู่ที่ 1 (ห้างฉัตรใต้) และ หมู่ที่ 2 (ห้างฉัตรเหนือ) ตำบลห้างฉัตร พื้นที่ 2.5 ตารางกิโลเมตร

-7 อบต. คือ อบต.ห้างฉัตร อบต.ปงยางคก อบต.เมืองยาว อบต.เวียงตาล อบต.หนองหล่ม อบต.แม่สั่น อบต.วอแก้ว

ในส่วนของประชากร มีประชากรที่อยู่ในวัยทำงาน (15-59 ปี) ประมาณ 37,357 คน วัยเด็ก (0-15 ปี) ประมาณ 11,334 คน และวัยชรา (60 ปี ขึ้นไป) ประมาณ 5,282 คน (ข้อมูลบรรยายสรุป อำเภอห้างฉัตร, 2541) ประชากรส่วนใหญ่จบการศึกษาระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 โดยมีโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน 33 แห่ง โรงเรียนมัธยมศึกษา จำนวน 3 แห่ง และมีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 25 แห่ง ประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีวัด จำนวน 58 แห่ง สำนักสงฆ์ 27 แห่ง โดยส่วนใหญ่ วัดจะอยู่ในบริเวณหรือติดกับหมู่บ้าน ทั้งวัด และบ้าน จึงเป็นศูนย์กลางในการทำกิจกรรมทางศาสนา และการพัฒนาชุมชน

อำเภอห้างฉัตร มีโรงพยาบาลชุมชน ขนาด 30 เตียง จำนวน 1 แห่ง ให้บริการทั้ง 7 ตำบล มีสถานีอนามัย จำนวน 10 แห่ง และมีสำนักงานสาธารณสุขอำเภอ 1 แห่ง โดยให้บริการทั้งด้านการป้องกันรักษาโรค และส่งเสริมสุขภาพ การบริการประปาหมู่บ้าน มีหลายหน่วยงานให้การสนับสนุน โดยมีหมู่บ้านที่มีระบบประปาใช้ จำนวน 58 หมู่บ้าน และในทุกหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้ทุกหมู่บ้าน

สาธารณูปโภคอื่น ๆ มีโทรศัพท์บริการ จำนวน 600 หมายเลข โทรศัพท์สาธารณะ จำนวน 13 แห่ง มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข จำนวน 1 แห่ง ในทุกหมู่บ้าน จำนวน 66 หมู่บ้าน มีศาลากลางบ้านและหอกระจายข่าว เพื่อเผยแพร่ข่าวสารข้อมูล นอกจากนี้ ยังมีธนาคารตั้งอยู่ภายในอำเภอ เขตตำบลห้างฉัตร จำนวน 3 แห่ง และโรงแรมอีก 1 แห่ง

ในภาพรวมแล้ว ในการคมนาคม/การบริการสาธารณะ ของอำเภอห้างฉัตร มีการบริการค่อนข้างสะดวก และสามารถติดต่อกับจังหวัดลำปาง และจังหวัดใกล้เคียงได้สะดวกด้วย

ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ

อำเภอห้างฉัตร เป็นอำเภอหนึ่งที่มีประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อในลักษณะผสมผสาน ทั้งเก่าและใหม่ ซึ่งทำให้คนในหมู่บ้าน มีความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งเกี่ยวกับการผลิต และการดำเนินชีวิตในชุมชน ซึ่งปฏิบัติสืบต่อกันมา เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว ฟาดข้าว และอีกด้านหนึ่งเป็นกิจกรรมที่ปฏิบัติต่อศาสนา อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมของบรรพบุรุษ เช่น งานกฐิน ผ้าป่า เข้าพรรษา ออกพรรษา อุปสมบทบรรพชา หรือประเพณีท้องถิ่น งานทำบุญสลากภัต ตานก๋วยสลาก หรือการใช้พิธีกรรมทางศาสนาเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหมู่บ้าน เช่น พิธีเข้ารุกขมูล หรือชาวบ้านเรียกว่า "เข้ากรรม" เพื่อพัฒนาป่าช้า และบูรณะ เมรุเผาศพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังมีประเพณีที่จัดเป็นงานใหญ่ในระดับจังหวัด เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวและอนุรักษ์ช้างไทย คือ งานสะโตกช้าง ซึ่งจัดบริเวณสวนป่าควนนิช เป็นงานที่จังหวัดร่วมกับองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ร่วมกันจัดเพื่อหาทุนสำหรับช่วยเหลือรักษาช้างเจ็บป่วย และเลี้ยงอาหารช้าง ของศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย จังหวัดลำปาง

3.4 องค์ประกอบด้านเศรษฐกิจ

พื้นที่ของอำเภอห้างฉัตร เป็นพื้นที่ทำการเกษตร ประมาณ 97,107 ไร่ หรือประมาณ 23 % ของพื้นที่ทั้งหมด ประชากรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นอาชีพหลัก ซึ่งเป็นอาชีพที่ชาวบ้านมีความรู้ ความชำนาญมากกว่าอาชีพอื่น เป็นอาชีพดั้งเดิมที่ถ่ายทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ซึ่งส่วนใหญ่อาศัย น้ำฝนจากธรรมชาติ ซึ่งปัจจุบันหาความแน่นอนไม่ได้ เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล บางปีฝน ตกในปริมาณและเวลาที่พอเหมาะ ก็ทำนาได้ผลดี บางปีเกิดภาวะแห้งแล้ง ฝนไม่ตก การทำนาก็ไม่ได้ ผล พื้นที่ที่ใช้ทำนาทั้งหมดประมาณ 54,700 ไร่ ผลผลิตเฉลี่ยต่อไร่ 480 กิโลกรัม นอกจากนี้ยังมี ประชากรส่วนหนึ่ง ประกอบอาชีพการทำสวน บริเวณพื้นที่ที่เป็นเชิงเขา หรือเป็นเขา โดยปลูกผลไม้ ได้แก่ ลำไย พื้นที่ปลูกประมาณ 1,150 ไร่ มะนาว พื้นที่ปลูกประมาณ 1,914 ไร่ เป็นต้น

อาชีพรอง หลังจากการทำนาเสร็จแล้ว ชาวบ้านจะมีอาชีพรอง หรืออาชีพเสริมหลายอย่าง เช่น การปลูกถั่วลิสง ซึ่งมีพื้นที่ปลูกประมาณ 1,292 ไร่ ในพื้นที่บริเวณใกล้แหล่งน้ำหรือพื้นที่ที่สามารถ ทดน้ำขึ้นไปได้ นอกจากนี้ยังมีการทำไร่อ้อย ไร่ข้าวโพด เป็นบางส่วนด้วย

ในพื้นที่อำเภอห้างฉัตร มีโรงงานอุตสาหกรรมทุกขนาด รวมจำนวน 216 โรงงาน ส่วนใหญ่ เป็นโรงงานขนาดเล็ก ที่ทำผลิตภัณฑ์จากพืชไร่ และโรงสี มีจำนวนแรงงานทั้งสิ้น ประมาณ 2,000 คน อย่างไรก็ตาม หลังจากฤดูกาลทำนา ประชากรส่วนหนึ่งออกไปรับจ้าง เป็นลูกจ้างในโรงงาน หรือบริษัทก่อสร้าง นอกจากนี้ มีผู้ออกไปทำงานต่างประเทศ โดยเฉพาะในภูมิภาคเอเชียกลาง ญี่ปุ่น ไต้หวัน บรูไน และสิงคโปร์ ส่วนใหญ่เป็นลักษณะแรงงานในการก่อสร้างทุกประเภท รวมทั้งอาชีพแม่บ้าน โดยเฉลี่ย ไปทำงานประมาณ 30 คน/ปี (ไปกลับในสัญญา 2 ปี) รายได้เฉลี่ยประชากรอำเภอห้างฉัตร ในปี พ.ศ. 2541 จำนวน 12,989 บาท/คน/ปี (ที่ทำการปกครองอำเภอห้างฉัตร, 2541)

3.5 ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

จากสภาพพื้นที่เป็นภูเขา โดยเฉพาะทางทิศเหนือ และทิศตะวันตก โดยมีความลาดเอียง จากทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ มีสภาพเป็นลูกคลื่น และเป็นเขาเตี้ย ๆ สลับ กับที่ราบหุบเขา และลำน้ำ จึงมีความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรป่าไม้ โดยมีพื้นที่ป่าไม้ ประมาณ 250,676 ไร่ (401.081 ตารางกิโลเมตร) รายละเอียด ดังนี้

ป่าสงวนแห่งชาติ -ป่าแม่ยาว	174,325	ไร่
-ป่าแม่ตุ๋ย	1,976	ไร่
อุทยานแห่งชาติ -ดอยขุนตาล	74,375	ไร่
สวนป่า -สวนป่าทุ่งเกวียน	15,127	ไร่
-ภาคเอกชน (ปลูกในที่ดินกรรมสิทธิ์)	5,000	ไร่

เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า -ดอยผาเมือง (ทับซ้อนพื้นที่ป่าแม่ยาว) 91,850 ไร่

โดยจำแนกประเภทของป่าไม้ ออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. ป่าประเภทที่ไม่ผลัดใบ ซึ่งเป็นป่าที่ต้นไม้มีใบเขียวชอุ่มตลอดปี ไม่มีระยะเวลาผลัดใบที่แน่นอนอาจแยกออกได้ตามลักษณะเดิมของป่าได้เป็น 3 ชนิด คือ

(ก) ป่าดงดิบแล้งหรือป่าดิบแล้ง ลักษณะโดยทั่วไปเป็นป่าที่ค่อนข้างทึบ ครอบคลุมพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์ของดินและความชุ่มชื้นค่อนข้างสูง โดยเฉพาะบริเวณหุบเขาและลำห้วย เช่น ตามหุบเขาลำห้วยแม่ตาลน้อย, ห้วยแม่ไพร, ห้วยแม่เฟือง, ห้วยแม่ขอนหวายหลวง และลำห้วยแม่ค่อม ในระดับความสูงจากน้ำทะเลประมาณ 500-1,000 เมตร พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ ไม้ในตระกูลยาง ตะเคียน มะไฟป่า เป็นต้น ไม้พื้นล่าง ได้แก่ พืชในสกุลชิงช้า ผักกูด และผักหนาม

(ข) ป่าดงดิบเขาหรือป่าดิบเขา พบในระดับความสูงจากน้ำทะเลปานกลาง มากกว่า 1,000 เมตรขึ้นไป ลักษณะเป็นป่าโปร่งกว่าป่าดงดิบชื้น เนื่องจากต้นไม้ขนาดใหญ่ขึ้นอยู่น้อยกว่า แต่ก็ส่วนมากเป็นไม้จำพวกก่อ และจำปาป่า เป็นต้น

(ค) ป่าสนหรือป่าสนเขา พบในระดับความสูงจากน้ำทะเลปานกลาง ประมาณ 700 เมตรขึ้นไป พบกระจายเป็นหย่อม ๆ ตามสันเขา หรือขึ้นปะปนอยู่กับชนิดพันธุ์ไม้ของป่าดงดิบเขา หรือเบญจพรรณก็มี ชนิดพันธุ์ไม้ที่สำคัญของป่าชนิดนี้ ได้แก่ สนสองใบ สนสามใบ เหียง เต็ง และรัง เป็นต้น

2. ป่าประเภทที่ผลัดใบ เป็นป่าที่ต้นไม้ส่วนใหญ่ที่ขึ้นอยู่ ทั้งใบไม้ร่วงหล่นลงหมดในฤดูแล้ง และเริ่มผลิตใหม่ในต้นฤดูฝน สามารถจำแนกออกได้ 2 ชนิด คือ

(ก) ป่าเต็งรัง หรือป่าแดง หรือป่าแพะ หรือป่าโคก ลักษณะทั่วไปเป็นป่าโปร่ง พบขึ้นอยู่บนเนินเขา ไหล่เขา และบริเวณที่ราบ ซึ่งเป็นดินกรวดทราย หรือดินลูกรัง พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ เต็ง รัง ประดู่ เป็นต้น สำหรับไม้พื้นล่าง ประกอบด้วย หญ้าแพ็ก และหญ้าคา

(ข) ป่าเบญจพรรณหรือป่าผสมผลัดใบ มีลักษณะเป็นป่าโปร่ง ประกอบด้วย ต้นไม้ขนาดใหญ่และขนาดกลางหลายชนิด ส่วนใหญ่พบอยู่ในที่ราบบริเวณเชิงเขา ความลาดชันมีน้อยกว่าป่าดงดิบ พันธุ์ไม้ที่สำคัญ ได้แก่ สัก มะค่าโมง มะแฟน เป็นต้น นอกจากนี้มีไม้ไม่ชนิดต่าง ๆ เช่น ไม้หก ไม้ขาง ไม้บง ไม้พื้นล่างประกอบด้วย ระย่อม ผักกูด และเตยป่า

ทรัพยากรแร่ธาตุที่สำคัญ ในพื้นที่ ได้แก่ ดินขาว และบอแลเคลย์ ลักษณะของดินทั่วไปของอำเภอเป็นดินปนทราย

ทรัพยากรสัตว์ป่าที่พบในพื้นที่ เช่น ชน กั่ง กวาง ไก่ป่า แะ กระต่ายป่า บก ตุ่ม กระรอก กระแต เป็นต้น

แหล่งน้ำที่สำคัญ

1. อ่างเก็บน้ำห้วยแม่เกียง ตั้งอยู่บริเวณบ้านทุ่งหลวง หมู่ที่ 5 ต.เมืองยาว
2. อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ลอง ตั้งอยู่บริเวณบ้านปางปง-ปางทราย หมู่ที่ 9 ต.เวียงตาล
3. อ่างเก็บน้ำห้วยเรี่ยน ตั้งอยู่บริเวณบ้านห้วยเรี่ยน หมู่ที่ 7 ต.เวียงตาล

4. อ่างเก็บน้ำห้วยรอด ตั้งอยู่บริเวณบ้านปางม่วง หมู่ที่ 9 ต.ห้างฉัตร
5. อ่างเก็บน้ำห้วยบก ตั้งอยู่บริเวณบ้านวอแก้ว หมู่ที่ 3 ต.วอแก้ว
6. อ่างเก็บน้ำห้วยแม่ไพร ตั้งอยู่บริเวณบ้านทุ่งหก หมู่ที่ 5 ต.วอแก้ว

สถานที่ท่องเที่ยวตามธรรมชาติและโบราณสถานที่สำคัญ

1. ศูนย์อนุรักษ์ช้างไทย ตั้งอยู่ริมถนนหุบเปอร์ไฮเวย์ สายลำปาง-เชียงใหม่ ห่างจากที่ว่าการอำเภอห้างฉัตร ไปทางทิศตะวันตกไปประมาณ 12 กิโลเมตร เป็นศูนย์ฝึกอบรมช้างไทยของกรมป่าไม้ จะมีชาวไทยและชาวต่างประเทศไปเยี่ยมชมการแสดงของช้าง เป็นจำนวนมากทุกวัน
2. ที่พักรถสวนป่าทุ่งเวียง ตั้งอยู่ริมถนนหุบเปอร์ไฮเวย์ สายลำปาง-เชียงใหม่ มีอยู่รวม 3 จุด ได้แก่ ที่พักริมทางก่อนขึ้นดอยขุนตาล สวนป่าทุ่งเวียงซึ่งมีร้านอาหารจำหน่ายไก่อบฟางที่มีชื่อเสียงอยู่ฝั่งตรงข้ามและที่พักรถหน่วยดับไฟป่า มีประชาชนที่เดินทางผ่านไปมาแวะพักผ่อนและซื้อของจำนวนมาก
3. อ่างเก็บน้ำห้วยแม่เกียง เป็นอ่างเก็บน้ำที่มีธรรมชาติสวยงาม มีปลาชุกชุม อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอห้างฉัตร ประมาณ 16 กิโลเมตร
4. น้ำตกแม่ไพร เป็นน้ำตกที่มีธรรมชาติที่สวยงาม ตั้งอยู่บริเวณใกล้อ่างเก็บน้ำแม่ไพร ตำบลวอแก้ว ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ประมาณ 10 กิโลเมตร
5. สวนอนันตยศ (หนองหมู) เป็นสวนสาธารณะบนเนื้อที่กว่า 70 ไร่ ซึ่งเกิดจากความร่วมมือร่วมใจของราษฎร พ่อค้า ประชาชน และข้าราชการอำเภอห้างฉัตร ซึ่งสวนสาธารณะ แห่งนี้ใช้เป็นสถานที่จัดงานประเพณีของอำเภอห้างฉัตรอีกด้วย และกำลังดำเนินการปรับปรุงให้เป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจของประชาชนทั่วไป
6. ถ้ำขุนตาล อยู่ในตำบลเวียงตาล ห่างจากที่ว่าการอำเภอห้างฉัตร ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือโดยทางรถไฟ ประมาณ 32 กิโลเมตร เป็นถ้ำลอดของรถไฟ มีความยาวประมาณกิโลเศษ และมีสถานีรถไฟเป็นสถานที่ที่สวยงาม ทัศนียภาพร่มรื่น อากาศเย็นสบาย เหมาะแก่การท่องเที่ยวและพักผ่อนอีกแห่งหนึ่ง
7. ตลาดทุ่งเวียง ตั้งอยู่ริมถนนสายลำปาง-เชียงใหม่ ห่างจากที่ว่าการอำเภอห้างฉัตร ไปทางทิศตะวันตกประมาณ 6 กม. เป็นตลาดจำหน่ายสินค้าพื้นเมืองและสินค้าทางการเกษตรและเป็นที่ยุุดพักรถ สำหรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย
8. ศาลเจ้าพ่อขุนตาล ตั้งอยู่บ้านห้างฉัตรเหนือ หมู่ที่ 2 ตำบลห้างฉัตร ซึ่งนับเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์และเป็นที่เคารพสักการะบูชาของราษฎร ทุก ๆ ปี จะมีพิธีสงฆ์เจ้าพ่อขุนตาลในเดือนเมษายน
9. วัดพระธาตุดอยน้อย ตั้งอยู่บ้านสันทราย หมู่ที่ 1 ตำบลเวียงตาล

10. วัดพระธาตุดอยปางม่วง ตั้งอยู่บ้านปางม่วง หมู่ที่ 9 ตำบลห้างฉัตร ซึ่งวัดทั้งสองแห่งนี้ได้บรรจุพระบรมสารีริกธาตุในองค์พระเจดีย์ ทุก ๆ ปี จะมีประเพณีและมีประชาชนเดินทางมานมัสการเป็นจำนวนมาก

11. วัดปงยางคก ตั้งอยู่บ้านปงยางคก หมู่ที่ 9 ตำบลปงยางคก ซึ่งวัดนี้เป็นวัดที่เก่าแก่ มีองค์พระธาตุที่สวยงาม มีโบสถ์ วิหาร และโบราณวัตถุที่ทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างดี

3.6 ภาพรวมด้านการพัฒนาอำเภอ

ในแง่ของการพัฒนาชนบท จากข้อมูลผลการประเมินระดับการพัฒนาหมู่บ้านของทางราชการ อำเภอบ้านโฮ้ง ปี 2539 โดยศูนย์ข้อมูลเพื่อการพัฒนาชนบท กระทรวงมหาดไทย ซึ่งใช้เกณฑ์วัดจากการพิจารณาด้านโครงสร้างที่มีฐาน ผลผลิต สาธารณสุข แหล่งน้ำ ความรู้ และทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งจากผลการสำรวจระดับการพัฒนาของหมู่บ้าน ผลปรากฏดังนี้

1. หมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาระดับ 1 จำนวน 2 หมู่บ้าน (หมู่บ้านลำห้วย)
2. หมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาระดับ 2 จำนวน 18 หมู่บ้าน (หมู่บ้านปานกลาง)
3. หมู่บ้านเร่งรัดพัฒนาระดับ 3 จำนวน 41 หมู่บ้าน (หมู่บ้านก้าวหน้า)

จากการรายงาน อำเภอห้างฉัตร มีหมู่บ้านส่วนใหญ่อยู่ในระดับการพัฒนาสูงกว่าเกณฑ์หมู่บ้านที่มีระดับการพัฒนาต่ำกว่าเกณฑ์ จำนวน 2 หมู่บ้าน นั้นเป็นหมู่บ้านที่อยู่ห่างไกลจากอำเภอ

3.7 การดำเนินงานกิจกรรมของสตรีในอำเภอห้างฉัตร

อำเภอห้างฉัตร ประชากรส่วนใหญ่ดำรงชีพด้วยผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งเป็นการเกษตรที่ต้องพึ่งพาธรรมชาติ เป็นส่วนใหญ่ การผลิตที่ผ่านมามีความแน่นอนไม่ได้ ทั้งนี้เพราะสภาพดินฟ้าอากาศที่เปลี่ยนแปลงไป คุณภาพของทรัพยากรที่เสื่อมโทรมลง เช่น แร่ธาตุอาหารในดินลดน้อยลง เป็นต้น ตลอดจนการขาดหลักประกันที่จะมารองรับผลผลิต ว่าจะมีผลตอบแทนคุ้มค่า ทั้งข้าว อ้อย ถั่ว หรือพืชอื่น ๆ ซึ่งเป็นรายได้หลักในการยังชีพของชาวบ้าน ยิ่งเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลง การคมนาคม การติดต่อกับภายนอกชุมชนทำได้สะดวกขึ้น ทำให้ความต้องการในการบริโภคสูงขึ้น การผลิตเพื่อยังชีพจึงยังไม่เพียงพอต่อการหารายได้มาสนองความต้องการต่อสิ่งอำนวยความสะดวก การแก้ปัญหา คือ การพัฒนาเพื่อเพิ่มผลผลิตให้มีมากขึ้น เพื่อนำไปส่งขาย ชาวบ้านจึงหันมาใช้ปุ๋ยเพื่อเร่งความเจริญเติบโตและเพิ่มผลผลิต ใช้สารเคมีในการฆ่าแมลงศัตรูพืช ซึ่งเป็นการเพิ่มรายจ่ายในต้นทุนการผลิต ในช่วงเริ่มแรกก็ให้ผลผลิตคุ้มค่า แต่ส่งผลกระทบต่อในระยะยาว ผลผลิตมีเพิ่มมากขึ้น ราคาผลผลิตตกต่ำลง ต้นทุนการผลิตสูงขึ้น ชาวบ้านหลาย ๆ คน ประสบภาวะหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

จากสภาพปัญหาดังกล่าว จึงมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ปรีกษา ทารื้อ เพื่อหาทางแก้ไขปัญหาระหว่างหมู่เพื่อนบ้าน ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำกลุ่มองค์กร ตลอดจนเจ้าหน้าที่ของทางราชการ

ประกอบกับ องค์กรของรัฐมีนโยบายในการส่งเสริมศักยภาพขององค์กรสตรีในชุมชน โดยกรมการพัฒนาชุมชน ที่มุ่งส่งเสริมให้สตรีเป็นแกนหลักในการพัฒนาหมู่บ้าน ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครอง และสิ่งแวดล้อม กลุ่มสตรี แม่บ้าน ที่เคยมีการรวมกลุ่มกันเพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ในหมู่บ้าน เมื่อมีงานบุญประเพณีต่าง ๆ ก็เริ่มจะมีการรวมกลุ่มกันอย่างเป็นทางการ และมีการเผยแพร่แนวคิดให้สตรีในหมู่บ้าน มีความรู้ ความเข้าใจ และตระหนักในบทบาทหน้าที่ และนำเอาศักยภาพที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ เพื่อแก้ไขปัญหาของตนเองและชุมชน โดยผ่านทางองค์กรสตรี ซึ่งในระดับหมู่บ้าน เรียกว่า คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) หรือหากเป็นองค์กรสตรีในระดับตำบล เรียกว่า คณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล (กพสต.) หรือเรียกกันโดยทั่วไปว่ากลุ่มแม่บ้าน มีการจัดกิจกรรมเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการทำงานของกลุ่ม เพื่อให้กลุ่มมีการเคลื่อนไหว โดยการจัดการฝึกอบรม สัมมนา ตูงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการฝึกอาชีพ เพื่อเป็นอาชีพเสริมในการเพิ่มรายได้ให้กับสตรีในหมู่บ้าน และเป็นการแก้ปัญหาด้านเศรษฐกิจ จากปัญหาด้านผลผลิตอีกทางหนึ่ง นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชนยังกระตุ้นให้ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มสตรีซึ่งเป็นแกนหลัก รู้จักการออมและสะสมเงินทุนขึ้นภายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากการที่ชาวบ้านมุ่งเปลี่ยนวิถีผลผลิตสู่ระบบการตลาด ทำให้ต้องใช้เงินทุนเป็นค่าใช้จ่ายที่สูงขึ้น แต่รายได้ก็ไม่เพียงพอกับรายจ่าย การแก้ไขปัญหาเศรษฐกิจจึงเป็นเรื่องที่ชาวบ้านให้ความสนใจ โดยเฉพาะสตรีแม่บ้าน จึงมีการจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิตขึ้นในหลายหมู่บ้าน โดยมีกลุ่มสตรีเป็นแกนหลัก เช่น หมู่ที่ 3, 13 ต.ปรางค์กู่ หมู่ที่ 3, 5 ต.หนองหล่ม หมู่ที่ 3 ต.ห้างฉัตร เป็นต้น (จากการสัมภาษณ์ นางเจลา ผดุงพงษ์ เจ้าหน้าที่พัฒนาชุมชน 5, 23 กุมภาพันธ์ 2542) และเมื่อกลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการออมและระดมเงินทุนเพื่อสะสมไว้สำหรับลงทุนในการผลิต การประกอบอาชีพ ตลอดจนชาวบ้านจำเป็นต้องซื้อสินค้าสิ่งของ ทั้งจากหมู่บ้านใกล้เคียงและภายในหมู่บ้าน ซึ่งต้องซื้อในราคาแพง การจัดตั้งศูนย์สาธิตการตลาดเพื่อจำหน่ายสินค้าแก่สมาชิก และชาวบ้าน จึงเป็นการลดรายจ่ายอีกทางหนึ่ง

จากการดำเนินการดังกล่าว ปัจจุบันอำเภอห้างฉัตร มีกิจกรรมในงานพัฒนาสตรี ดังนี้

1. กลุ่มสตรีแม่บ้าน รวมทั้งสิ้น 66 กลุ่ม สมาชิก 6,390 คน
2. คณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน (กพสม.) จำนวน 66 หมู่บ้าน สมาชิก 594 คน
3. คณะกรรมการพัฒนาสตรีตำบล (กพสต.) จำนวน 7 คณะ สมาชิก 132 คน
4. คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภอ (กพสอ.) จำนวน 1 คณะ สมาชิก 23 คน
5. คณะกรรมการพัฒนาสตรีอำเภอ (กพสอ.) เข้าร่วมเป็นคณะกรรมการพัฒนาสตรีจังหวัด (กพสจ.) จำนวน 2 คน
6. ครอบครัวยุคใหม่ จำนวน 138 ครอบครัวยุคใหม่

กลุ่มกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพสตรี

1. กลุ่มตัดเย็บเสื้อผ้า หมู่ที่ 4 ต.เมืองยาว สมาชิก 21 คน
หมู่ที่ 7 ต.เมืองยาว สมาชิก 35 คน
หมู่ที่ 3 ต.วอแก้ว สมาชิก 15 คน
2. กลุ่มเพาะเห็ด หมู่ที่ 7 ต.ปงยางคก สมาชิก 15 คน
หมู่ที่ 2 ต.แม่สั่น สมาชิก 15 คน
3. กลุ่มทำแหนม หมู่ที่ 7 ต.เมืองยาว สมาชิก 12 คน
หมู่ที่ 13 ต.ปงยางคก สมาชิก 15 คน
4. กลุ่มเย็บหมอนสมัยยุค, กลองทิชชู หมู่ที่ 6 ต.เมืองยาว สมาชิก 12 คน
5. กลุ่มทำน้ำยาล้างจาน หมู่ที่ 7 ต.ปงยางคก สมาชิก 15 คน

กิจกรรมส่งเสริมการออมทรัพย์เพื่อการผลิต และกิจกรรมเครือข่าย

1. กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต จำนวน 22 กลุ่ม (ในพื้นที่ 7 ตำบล 22 หมู่บ้าน)

-สมาชิก	จำนวน	2,562	คน
-เงินสะสมสะสม	รวมเป็นเงิน	2,362,508	คน
2. ศูนย์สาธิตการตลาด จำนวน 6 แห่ง (ในพื้นที่ 4 ตำบล 6 หมู่บ้าน)

-สมาชิก	จำนวน	1,060	คน
-เงินทุนของกลุ่ม	รวมเป็นเงิน	744,560	บาท
3. ธนาคารข้าว จำนวน 4 แห่ง

ในบทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการพัฒนาสตรีหมู่บ้าน/ตำบล ซึ่งมีหน้าที่ที่สัมพันธ์กับการพัฒนาเด็กและเยาวชนในหมู่บ้าน กลุ่มสตรีจึงเป็นส่วนสำคัญในการดำเนินงานในกิจกรรมพัฒนาเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสตรีแม่บ้านที่มีบุตร/หลานอยู่ในวัย 0-5 ปี จะนำบุตร/หลาน ไปรับการเลี้ยงดูในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กของหมู่บ้าน จะมีส่วนร่วมตั้งแต่การอบรมเลี้ยงดูเด็ก การผลิตสื่อ/อุปกรณ์สำหรับเด็ก ตลอดจนการจัดทำอาหารเสริม และอาหารกลางวันสำหรับเด็ก นอกจากนี้ ในทุกศูนย์พัฒนาเด็กเล็กยังส่งเสริมให้มีการปลูกผักสวนครัว และรั้วกินได้ สำหรับประกอบอาหารเลี้ยงดูเด็กในศูนย์อีกด้วย ซึ่งในอำเภอห้างฉัตร มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก จำนวน 40 แห่ง มีผู้ดูแลเด็กซึ่งเป็นสตรี จำนวน 50 คน มีเด็กที่ได้รับการดูแลในศูนย์ฯ จำนวนรวมทั้งสิ้น 1,016 คน

นอกจากกิจกรรมดังกล่าวแล้ว สตรีและองค์กรสตรี (กพสม., กพสต.) ยังมีส่วนในการดำเนินงาน ในการส่งเสริมและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยร่วมกันรับผิดชอบ และแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ตำบล เช่น

การปลูกไม้เศรษฐกิจระยะสั้น ได้แก่ ไม้ผลต่าง ๆ ที่ให้ผลผลิตแล้ว เช่น มะม่วง ลำไย มะขาม มะละกอ เป็นต้น ไม้ยืนต้นสำหรับเป็นไม้ใช้สอย เช่น ไม้สัก ยูคาลิปตัส เป็นต้น ไม้ดอกไม้ประดับ ที่เป็นที่นิยมของตลาด เช่น กุหลาบ ดาวเรือง มะลิ ปาล์ม เป็นต้น และในวันสำคัญต่าง ๆ กพสศ., กพสม. เป็นกลุ่มพลังมวลชนที่สำคัญในการปลูกต้นไม้ เพื่อการปรับปรุงพื้นที่และแก้ไขปัญหาความเสื่อมโทรมของป่าไม้ในพื้นที่ เช่น ในวันพ่อ วันแม่ วันปลูกต้นไม้ เป็นต้น

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Chiang Mai University